

79. İdeoloji-folklor bağlamında Sovyet sözde atasözleri

Sadriye GÜNEŞ¹

APA: Güneş, S. (2023). İdeoloji-folklor bağlamında Sovyet sözde atasözleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (34), 1330-1339. DOI: 10.29000/rumelide.1317437.

Öz

Sovyet döneminde hayatın her alanında değişimler yaşanmıştır. İnsanı dönüştürmeye, başka bir ifadeyle *Sovyet insanını* oluşturmaya yönelik her türlü çaba gösterilmiştir. Dönemin yeni insan tipini oluşturmak amacıyla yaratılan yeni ve totaliter Sovyet dili, aynı anda hem iletişim hem de bir baskı aracı olarak ortaya çıkmıştır. Merkezî dil politikasıyla sistemli bir şekilde düzenlenen, toplum hayatının tüm alanlarını kontrol altına alan bu totaliter dil, özel bir repertuara ve dayatmacı ideolojik bir etkiye sahip olmuştur. Baskıcı devletin sınırları içerisinde işlevsel kılınmış totaliter dilin söylemlerinde folklor da yer verilmiştir. Folklorun ideolojik rolü, halkın yarattığı eserlerin *halkın sesi (vox populi)* metaforuyla ifade edilebileceği ve geniş kitleler arasında parti görüşlerinin propagandasına önemli katkı sağlayabileceği görüşlerine dayalı olarak belirlenmiştir. Folklorun bir alt türü olan atasözlerinin doğal konuşma sürecinde ortaya çıktıkları söylemine karşın, 1930'lu yıllarda Sovyetler Birliği'nde bunların suni bir şekilde yaratılması yaygın hale gelmiştir. İktidarın amaçları doğrultusunda oluşturulan atasözleri, din karşıtı ve yeni siyasi sistemin lehine propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Bu çalışmada ideoloji-folklor bağlamında propaganda potansiyeli yüksek olan *Sovyet sözde atasözleri* incelenmektedir. Belge tarama, içerik analizi ve karşılaştırma yöntemleri kullanılarak atasözü tanımları, Sovyet döneminin ve dilinin özellikleri, Sovyet atasözlerinin yaratılma nedenleri, yapısal, anlamsal ve işlevsel özellikleri örneklerle ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Sovyet atasözleri, sözde atasözleri, totaliter dil, ideoloji, Rusça, Sovyet dili

Soviet pseudo-proverbs in the context of ideology-folklore

Abstract

During the Soviet period, there were changes in every aspect of life. Every effort was made to transform individuals, or in other words, to create the Soviet man. This new and totalitarian Soviet language, shaped to mold the new human archetype of the period, emerged as both a means of communication and a tool of oppression. This totalitarian language was systematically regulated by a centralized language policy, exerting control over all aspects of societal life. It possessed a specific repertoire and imposed ideological influence. Folklore also played a role in the discourse of this totalitarian language, functioning within the boundaries of the totalitarian state. The ideological role of folklore was based on the notion that works created by the people could metaphorically express the voice of the people (*vox populi*) and significantly contribute to the propaganda of party views among the masses. Despite the claim that proverbs, a subgenre of folklore, emerged naturally in speech, their artificial creation became common in the Soviet Union in the 1930s. Proverbs intentionally created by the authorities were used as tools to propagate anti-religious and pro-new political system messages in a deliberate manner. This study focuses on examining Soviet pseudo-proverbs that have

¹ Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, İtalyan Dili ve Edebiyatı ABD (İstanbul, Türkiye), sadriye.gunes@istanbul.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1056-0664 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 21.05.2022-kabul tarihi: 20.06.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1317437]

a high potential for propaganda within the ideology-folklore context. The study utilizes document scanning, content analysis, and comparative methods to examine proverb definitions, characteristics of the Soviet era and Soviet language, reasons for the creation of Soviet proverbs, as well as their structural, semantic, and functional features using examples.

Keywords: Soviet proverbs, pseudo-proverbs, totalitarian language, ideology, Russian, Soviet language

Giriş

Çarlık Rusyası'nın 1917 yılında Ekim Devrimi'yle yıkılmasının ardından başlayan Sovyet döneminde sadece devlet yönetim biçiminde değil, hayatın her alanında değişimler ve yenilikler meydana gelmiştir. Eski dönemin insanını değiştirmeye ve dönüştürmeye, başka bir ifadeyle filozof, yazar ve sosyolog Aleksandr Zinoviev'in (1985) *Sovyet insanı (Homo Sovieticus)* olarak adlandırdığı yeni dönemin insan tipini yaratmaya yönelik her türlü çaba gösterilmiştir. İktidarın amacına hizmet etmek üzere yaratılan yeni ve totaliter Sovyet dili, aynı anda hem iletişim hem de bir baskı aracı olarak ortaya çıkmış ve devletin elinde en önemli silah olmuştur. Merkezî dil politikasıyla sistemli bir şekilde düzenlenen, toplum hayatının tüm alanlarını kontrol altına alan bu totaliter dil, özel bir repertuara ve dayatmacı ideolojik bir etkiye sahip olmuştur. Tarihçi ve yazar Mihail Geller (1994, s. 234), İngiliz yazar George Orwell'in 1984 adlı eserinden yararlanarak *totaliter dil* kavramını, toplum hayatının tüm alanlarını kontrol altına alan baskıcı devletin sınırları içerisinde işlevsel kılınmış iletişim aracı olarak açıklamaktadır.

Sovyet insanını oluşturma sürecinde baskıcı dilin düzenlemesiyle birlikte edebiyat alanında da değişime gidilmiştir (Gürsoy, 2018, s. 3). 1930'lu yıllarda iktidar, halk edebiyatıyla da ciddi bir şekilde ilgilenmeye karar verdiğinde, folklor sürecinin bilinçli ve aktif ideolojik yönetimini amaçlayan büyük ölçekli bir proje ortaya çıkmıştır. Proje kapsamında çağdaş gerçekliğe uyarlanabilirlikleri açısından çeşitli türleri gözden geçirilerek *köylü folklorunun* özel olarak oluşturulmuş *Sovyet folkloru* ile değiştirilmesi fikri geliştirilmiştir (Arhipova & Neklyudov, 2013, s. 59-67). 1930'lu yılların başında Rus halk bilimci Yuriy Sokolov, "geçmişin bir yankısı, ama aynı zamanda bugünün sesi", "sınıf mücadelesinin bir yansıması ve aracı" ifadeleriyle tanımladığı folkloru, doğası gereği kitleler arasında parti görüşlerinin propagandasında önemli bir rol oynayabileceğini belirtmiştir (Miller, 2006, s. 12). 1930- 1950 yılları arasındaki Sovyet kültürünü inceleyenler, o dönemin totaliter siyasi-ideolojik söylemlerinde folklorun özel önemine sık sık değinmişlerdir (Bogdanov, 2009, s. 11-17).

Halk edebiyatının önemini anlayabilmek amacıyla bazı açıklamaların yapılması yerinde olacaktır. İngilizce kökenli *folklor* sözcüğü ilk defa 1846 yılında W. G. Thoms tarafından *halk bilgeliği (folk-lore)* anlamında kullanılmıştır. Daha sonraları uluslararası bilimsel bir terim haline gelerek öncelikle araştırmalara konu olan *materyali*, daha sonra da bu *materyali* araştırmanın bilimin adı olarak kullanılmıştır (Sokolov, 2007, s. 11-12). Türkçede halk edebiyatı olarak adlandırılan folklor, geniş halk kitlelerinin yarattığı sözlü destanları, türküleri, masalları, ağıtları, halk oyunlarını, bilmeceleleri, tekerlemeleri, atasözlerini vb. türleri içeren sanatsal bir alandır. *Sovyet folkloru* kavramı ise geniş anlamda Sovyet dönemi folkloru, dar anlamda ise söz konusu dönemin gerçekliğini yansıtan ve rejimine hizmet etmeye yönelik ideolojik bir olgu olarak değerlendirilebilir (Kozlova, 2011, s.67). Sovyet döneminde yaratılan folklorun iktidar karşıtı ve iktidar yanlısı olmak üzere iki türünden söz edilebilir, ancak konuyla ilgili yapılan çalışmalarda genellikle Sovyet iktidarının ideolojik ve estetik ölçütlerine uygun, rejim yanlısı bir folklor türü anlaşılmaktadır (İvanova, 2002, s. 403).

Günümüzde totaliter toplumların betimlemesinde kullanılan yaklaşımlardan biri olan folklorik yaklaşım, her şeyden önce yeniden yaratılan kalıplaşmış sosyal baskı söylemleri ile ilgili olması nedeniyle üretken olarak nitelenir. Bu durumlarda folklorla verilen ideolojik rol, *halkın sesi* (*Vox populi*) şeklindeki eski bir metaforla ifade edilebilir (Bogdanov, 2009, s. 11-17). Ancak birçok dilbilimci, iktidarın halk edebiyatından ideolojik amaçlı yararlanmasını eleştirmiştir. Öncelikle bu eleştirileri dile getiren yurtdışına iltica etmiş ve genel olarak totaliter dile karşı çıkmış Rus dilbilimciler olmuştur. 1960'lı yılların ortalarında ünlü Sovyet halk bilimci Vladimir Propp, folklorla olan siyasallaştırılmış yaklaşıma karşı savaş açmıştır. Daha önceleri Sovyetler Birliği içerisinde böyle bir görüş bildirmek, baskılar nedeniyle kesinlikle mümkün olmamıştır (Miller, 2006, s. 8). Rus folkloru üzerine çalışmalar yapan Vladimir Bahtin 1979 yılında *Literaturnaya Gazeta*'daki (*Литературная Газета*) yazısında, Sovyet döneminde yayımlanan sözlüklere dahil edilmiş atasözlerinin halkın eserleri olmadıklarını, okura sunulan birçok metnin doğal cümleler içermediğini, bunların belirli amaçlarla “yeteneksiz kişiler tarafından uydurulduğunu” ve halkın bilge ve güzel ifadeleri olarak sunulduklarını ifade etmiştir (Bahtin, 1979, s. 6).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından (1991) sonra, dönem, tüm yönleriyle yeniden değerlendirilmiş ve pek çok açıdan tenkit edilmiştir. Eleştirilerin kapsamına totaliter dil, folklorun ve onun bir alt türü olan atasözlerinin ideolojik amaçlı yaratılması ve kullanılması da dahil edilmiştir. Sözü edilen konular Sovyet Dönemi Rusçası, dil tarihi, öğretimi, çevirisi ve özellikle de ideoloji ile ilişkisi açısından önem arz etmektedir, dolayısıyla bu çalışmada ideoloji-folklor bağlamında *Sovyet sözde* atasözleri incelenmektedir. Belge tarama, içerik analizi ve karşılaştırma yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışmada atasözleri tanımları, Sovyet döneminin ve dilinin özellikleri, Sovyet atasözlerinin yaratılma nedenleri, yapısal, anlamsal ve işlevsel özellikleri örneklerle ele alınmaktadır.

1. Atasözlerinin tanımı

Geçmişten bugüne birçok dilde atasözleri hakkında yapılan sayısız araştırma sonucunda, onların çeşitli yönlerini öne çıkaran tanımlar yapılmıştır. Bunlardan bazılarına aşağıda değinilmektedir.

Geniş halk kitlelerinin yüzyıllar boyunca yaşadıkları deneyimlerden doğan atasözleri, ulusların ortak düşüncelerini ve tutumlarını yansıtmaları nedeniyle yol gösterici yaratımlar olarak tanımlanır. Biçimsel özellikleri açısından atasözleri, genellikle bir-iki cümleden oluşan, kalıplaşmış, kısa ve özlü anlatımlardır. Atasözlerinin içeriği sosyal ve toplumsal olaylar, doğa, ahlak, bilgece düşünceler, töreler, gelenekler, inanışlar gibi kavramsal alanlarla ilgilidir (Aksoy, 1995, s. 15-18). Doğan Aksan'ın (1982, s. 40) ifadesiyle atasözleri insanoğlunun tecrübelerinden, bilgeliğinden ve benzetme gücünden kaynaklanan; oluşturuldukları ulusun dünya görüşünü, yargılarını, yaşayış biçimini, kültür tarihiyle ilgili önemli ipuçlarını içeren, çoğunlukla bir tümceden oluşan etkili sözlerdir.

Rus atasözlerini araştıran ve derleyen Dal'in belirttiği gibi “atasözü uydurulmaz, şartlara bağlı olarak ruhun derinliklerinden gelen bir haykırış, bir nida şeklinde kendiliğinden oluşur” (Dal, 1996, s. 23). Yüzyıllar boyunca halkların gözlemleri ve deneyimleri sonucunda ortaya çıkmış ve genel kurallara dönüşen atasözlerinin en önemli özelliklerinden biri halk tarafından yaratılmış ve halkın ortak kullanımına girmiş olmalarıdır. Nesiller boyunca oluşmuş ve yaygınlaşmış olan bu atasözleri, Rus toplumunun sosyo-kültürel tarihini, ekonomik ve kültürel gelişimini yansıtmaktadır. Bir başka deyişle Rus atasözleri, halk hayatının gerçekçi ve edebî bir aynasıdır, bu nedenle yansıttıkları gerçeklik gibi çok

² *Vox populi*, ifadesi Latince *Vox populi*, *vox Dei* ifadesinin kısaltılmış halidir. Türkçeye ifade "halkın sesi, Tanrının sesidir" şeklinde aktarılabilir.

katmanlı ve derin özellikli bir yapıdadırlar. Rus klasik edebi eserleri de atasözlerinin kaynaklarından biridir. Ünlü Rus yazarlarının eserlerinde yer alan sözler ve ifadeler zamanla atasözlerine dönüşmüş ve yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Rus folklorunun diğer türleri, masallar, türküler, bilmece gibi unsurlar, başka dillerden alıntılar da atasözlerinin kaynakları arasındadır. İçeriklerinde ele alınan konular ise emek, aile, terbiye, köy hayatı ve tarım, günlük ve toplumsal-siyasi hayat, insanın ahlaki değerleri, görüşleri, davranışları vb. dir (Jigulev, 1965, s. 3-5).

Atasözlerinin en önemli özellikleri sade, kısa, net ve öz olmaları; şiirsel ve zengin dille anlatım güzelliği sağlamaları; edebî gücü ve etkisi anlamsal, yapısal, sözdizimsel, sesçil ve ritmik düzenlemelerinde gizli olmasıdır. Bu özellikleri sayesinde etkileyici ve akılda kalıcı olan atasözleri, içeriklerinin zenginliği, derinliği, doğruluğu ve biçimlerinin mükemmelliği nedeniyle yüzyıllardır varlıklarını korumaktadır (Jigulev, 1965, s. 7-8).

Alanyazındaki tanımlara göre atasözleri değişime uğramaz, kalıplaşmış yapıya ve uzlaşım sal anlama sahiptirler. Ancak geleneksel atasözlerinin çeşitli nedenlerle değiştirilerek yeni versiyonlarının oluşturulması ve değiştirilmiş şekilde kullanılması günümüzde birçok dilde sıkça görülen bir durumdur. Bu tür değişiklikler genellikle mizah, hiciv, sözcük oyunları, alay etme; reklamlarda çarpıcı bir etki yaratma, gazete ve kitap başlıklarında dikkat çekme gibi amaçlarla gerçekleştirilir. Siyasi ve ideolojik nedenlerle atasözlerinin değiştirilmesi ya da tamamen yenilerinin yaratılması ise Sovyet dönemi Rusçasına özgüdür. Sovyet dili olarak da adlandırılan bu dil tamamen Rusça temellidir, ancak özellikle biçimbilimsel, sözcüksel ve anlamsal değişimler geçirmiştir. Daha önce var olmayan sözcükler ortaya çıkarken Sovyet halkının yeni hayatını ve görüşlerini yansıtan yeni atasözleri de oluşturulmuştur. Bu atasözlerini incelemeyen önce Sovyet döneminin ve dilinin özelliklerine kısaca değinmek yararlı olacaktır.

2. Sovyet döneminin ve dilinin özellikleri

1917 Devrimi sonrasında Rusya'da hayatın her alanında büyük değişimler yaşanmıştır. Eski Rusya'nın ve komşu ülkelerin birleşmesiyle 1922 yılında Sovyetler Birliği şeklinde kısaltılarak ifade edilen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) kurulmuştur. Bu dönemde Sovyet rejimi, Rus dilini de ideolojik hedeflerine uygun bir şekilde dönüştürme çabası içerisine girmiştir. Süreç boyunca oluşan Sovyet halkının konuştuğu dil ortaya çıkmıştır. 1917-1991 yılları arasında varlığını sürdürmüş olan Sovyet rejiminin önemli özelliklerinden biri, Rus dilinin *Sovyetleştirilmesi* durumudur. *Totaliter* dil olarak da tanımlanan Sovyet dönemi Rusçası, yeni söylemler aracılığıyla Sovyet ideolojisine hizmet etmiştir (Geller, 1985, s. 261; Kupina, 1995, s. 6-7).

70 yıllık sosyalizm döneminde toplumdilbilimsel bir olgu olarak Sovyet dili giderek daha fazla siyasallaşmış ve zamanla *totaliter dil*, *yeni dil* (*новояз/ novoyaz*) vb. adlarla tanımlanmaya başlamıştır. Çağdaş dilbilimciler Sovyet totalitarizminin dilini bireyselliği, düşünce özgürlüğünü ve insan ruhunu baskılayıcı bir araç olarak görmektedir. Sovyet dilinin özelliklerinden bazıları, etkin söz dağarcığını daraltma, kısaltmalar ve dolaylamaların kullanımı, nötr anlam taşıyan sözcüklere ideolojik-siyasi anlam katma şeklinde gösterilir. Sovyet dilinin başkaca önemli bir özelliği de parti organlarının ve iktidarın yarattığı kalıplaşmış ifadelerin sözlü halk edebiyatının ürünü olarak görülmesidir, diğer bir ifade ile deyim biliminin (фразеология/ frazeoloji) slogan bilimine (лозунгология/ lozungologiya) dönüştürülmüş olmasıdır (Mokiyenko & Nikitina, 1998, s. 5-6).

Stalin döneminde folklorla duyulan ilgi; bir yandan parti liderleri, Kızıl Ordu mensupları ve kahramanlık duygularını uyandıran mesleklerin temsilcileri hakkında yazılan ve *Sovyet folkloru* olarak adlandırılan ideolojik fikirler içeren metinlerin yaygınlaştırılmasında, diğer yandan SSCB halklarının gerçek ya da hayali folklor geleneklerine özgü tür biçimlerinin, imgelerin, sembollerin ve mecazların kullanılmasında kendini göstermiştir. Bu bağlamda folklor ya da sözde folklor metinleri, 1930'lu yıllarda SSCB'de propaganda amaçlı kullanılan dile dahil edilebilir (Kozlova, 2010, s. 1).

Leh dilbilimci Wojciech Chlebda (1994, s. 74), Sovyet dilini *Sovyet İmparatorluğu'nun Dili (Lingua Imperii Sovietici/LIS)* olarak adlandırmış, bu dilin alt sistemlerini de Sovyet sözcükleri, kalıplaşmış sözcük öbekleri, konuşma kuralları ve gerekçelendirme biçimi olarak sıralamıştır. Sıraladığı alt sistemler arasında dönemin kendine özgü yeni içerikleri ifade etme ve yayma işlevleri gören "Sovyet söylem türlerine" önemli bir yer belirlemiştir. Bu söylemleri destekleyen yeni sözcükler, metinler ve sosyal iletişim biçimleri gibi unsurlar arasında Sovyet halkının hayatını ve görüşlerini yansıtan yeni yaratılmış atasözleri de yer almaktadır. Bu atasözleri dönemin Rusçasına özgü olarak ortaya çıkmış ve Sovyet dili etki sistemi içerisinde işlev görmüşlerdir. Gerçek Rus atasözlerinden farklı olmaları nedeniyle *Sovyet sözde atasözleri* olarak tanımlanmaktadır.

3. *Sovyet sözde atasözlerinin yaratılma nedenleri*

Atasözlerinin doğal konuşma sürecinde ortaya çıktıkları söylemine karşın, amaçlı ve suni olarak yaratılması 1930'lu yıllarda Sovyetler Birliği'nde yaygın hale gelmiştir (Alefirenko & Semenenko, 2009, s.304). Bu atasözleri Sovyet döneminde yayımlanan çeşitli sözlüklerde yer almıştır. Bugün bunların gerçek atasözlerinden ayırt edilmesi gerekir. Wojciech Chlebda (1994, s. 75), çeşitli derlemeleri tarayarak 1925-1980 yılları arasında yaklaşık bin Sovyet atasözünün yaratıldığını tespit etmiştir.

Sovyet dönemi iktidarı Rus halkının eserleri olan atasözlerine ilgi duymuş ve bunları sıkı bir biçimde kontrol altına almıştır. Bir taraftan var olanların üzerinde denetim uygulanırken, diğer taraftan birçok atasözü de yapay olarak yaratılmıştır. Akademisyen Rubinshteyn, *İncil Kaynaklı Rus Atasözleri (Русские пословицы библейского происхождения)* sözlüğünün (Sirov, 1985, s. VIII) önsözünde "din atasözlerini yok ederken yeni, ateist olanları oluşturduklar" ifadesini kullanmıştır. Bu değişim yayımlanan birçok atasözleri kitabında görülmüştür (Alefirenko & Semenenko, 2009, s.304).

A. Jigulev'in derlediği ve ilk ateist atasözleri ve deyimler sözlüğü olarak nitelenen *Без бога шире дорога. Атеистические пословицы и поговорки* adlı sözlük devrim öncesi Rus ve devrim sonrası Sovyetler Birliği'nde yer alan Rus, Ukrayna, Belarus, Gürcü, Kazak, Özbek vb. halkların atasözlerini içerir. Bu atasözlerinde halkların dini gelenekleri, bayramlar ve ritüeller hakkındaki görüşleri kısa ve öz bir biçimde ifade edilmiş, halkın algı düzeyi imgesel, ironik, mizahi bir anlatımla çarpıcı bir şekilde yansıtılmıştır (Jigulev, 1963, s. 5). Derleme kitabının önsözünde çalışmanın geniş bir okuyucu kitlesine yönelik olduğunu, ancak ideolojik cephede ve yürütülen ateist eğitim çalışmalarında basın, kulüp, ateist evleri, radyo ve televizyon çalışanları tarafından kullanılabilmesi belirtilmektedir (Jigulev, 1963, s. 6). Sovyet döneminde bazı halk bilimciler, sözde atasözleri aracılığıyla Sovyet ideolojisini şiirsel bir şekilde ifade etme eğilimini göstermişlerdir (Val'ter & Mokiyeenko, 2005, s. 6).

Sovyet atasözleri incelenirken İkinci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan askerî atasözlerinin tamamen *sözde* olarak nitelendirilmemesi ve bunlara karşı daha farklı bir yaklaşım sergilenmesi dikkat çekmektedir. Tarih boyunca Rus atasözleri savaşın trajik olaylarını yansıtmak, askeri disiplini ve eğitimi sağlamak amacıyla kullanılmışlardır. 1918 yılında Kızıl Ordu'nun kuruluşundan itibaren Parti

yöneticileri, hükümet ve Sovyet komutanları atasözlerinden yararlanmışlardır. Gazeteci ve yazarlar tarafından derlenen bu atasözleri, savaş sırasında cepheye dağıtılan yazılarda, askerî basında, tüzük ve yönergelerde, komutanların ve savaş kahramanlarının konuşmalarında ve Kızıl Ordu mensuplarına yönelik talimatlarda sıkça yer almışlardır (Jigulev & Kuznetsov, 1974, s. 6).

Carla Muschio, ilgi çekici bulduğu Sovyet dönemindeki *komünist atasözlerini* İtalyancaya çevirmiştir. Yazar, parti sloganlarına benzettiği ve basit imgeler içeren satırlar olarak tanımladığı atasözlerine ilişkin “Gerçekten de bunları halk mı yarattı?” sorusuna yanıt aramıştır. Sorusunun yanıtını, muhtemelen bunların yaratılmasında halka yardım eden parti reklamcıları ve profesyonel ideologlar olmuştur şeklinde vermiştir. Dönemin halk bilimcileri de gerçekte kimsenin tekrar etmek istemediği bu ifadeleri yaygın olarak kullanılan atasözleri olarak empoze etmişlerdir. Yine de bu atasözlerinde ele alınan barış, kadın erkek eşitliği, halkların kardeşliği vb. değerler tartışmasızdır (Muschio, 2002, s.3).

Sovyet sözde atasözlerinin yaratılma nedenlerini belirlemek amacıyla alandaki araştırmalar dikkate alındığında, bunların bir yandan halk tarafından diğer yandan devlet eliyle oluşturuldukları görülmektedir. Genel olarak Sovyet döneminde yeni atasözlerinin ortaya çıkışını belirleyen önemli nedenler olarak ülkede değişen hayat şartları ve Rus dilinin geçirdiği değişim gösterilebilir, ancak devlet ve parti yönetiminin amaçlarına bağlı nedenlerin ağırlıkta olduğu ifade edilebilir.

4. *Sovyet sözde* atasözlerinin yapısal özellikleri

Sovyet dönemi atasözleri geleneksel atasözlerine kıyasla farklı özelliklere sahiptir ve kendiliğinden ortaya çıkma ve anonim olma özelliklerini taşımazlar. Bu nedenle bilim insanları iki dönemin atasözleri arasında ayırım yapmaktadır. Geleneksel atasözleri *gerçek*, Sovyet döneminde ortaya çıkanlar ise *sözde* sıfatlarıyla nitelenir. *Sözde* atasözleri, gerçek atasözleriyle karşılaştırıldığında tüm gerekli özelliklere sahip olmadıkları için bu şekilde nitelendirilirler (Alefirenko & Semenenko, 2009, s. 304).

Sovyet sözde atasözleri nasıl ayırt edilebilir?” sorusu Chlebda'nın (1994, s. 76) görüşleriyle yanıtlanabilir. Biçimsel özellikleri açısından *sözde* ve *gerçek* atasözleri karşılaştırmalı olarak ele alındığında aralarında bir fark gözlenmemektedir, çünkü her iki tür de aynı yapısal özelliklere sahiptir. Her iki tür atasözü de genellikle iki kısımdan oluşur. Örneğin, *Колхоз богат – колхозник рад* (Kolhoz bogat – kolhoznik rad; *Kolhoz zengin – kolhoz çalışanı memnun*) atasözü ikili bir yapıya sahiptir.

5. *Sovyet sözde* atasözlerinin anlamsal özellikleri

Sovyet sözde atasözleri dil seviyesinden hemen belli olurken, Chlebda'ya (1994, s.75) göre bu özlü sözlerde aşağıdaki özellikler göze çarpmaktadır:

a. Sovyet dönemi atasözlerinde devrim öncesi durumu olumsuz, sosyalist dönemi ise olumlu şekilde yansıtan karşılaştırma ifadelerine sıkça rastlanır. Sovyet ideolojisinin ve propagandasının bir parçası olarak kullanılan bu karşılaştırmalarda devrim öncesi dönem, genellikle gerici, sömürücü ve adaletsiz olarak tasvir edilirken, Sovyetler dönemi ilerici, eşitlikçi ve toplumsal bir mutluluğun var olduğu bir dönem olarak gösterilir. Örneğin, *Раньше церковь да вино - а теперь клуб да кино* (Ran'shetserkov da vino - a teper'klub da kino/ *Önceden kilise ve şarap-şimdi ise kulüp ve sinema*) atasözünde devrim öncesi dönemdeki dini ve sınıfsal yapı eleştirilirken, Sovyetler dönemindeki kültürel ve eğlence faaliyetlerinin varlığı vurgulanır; *Раньше жили – слезу лили, а теперь живем – счастье куем* (Ran'shejili – slezu lili, a teper' jivyom – schast'ekuem/ *Önceden yaşadık- gözyaşı dökerdik, şimdi ise yaşıyoruz, mutluluk-yaratıyoruz*) atasözünde devrim öncesi dönemdeki acı ve sıkıntılar, Sovyetler

döneminde ise mutluluğun ve refahın varlığı vurgulanır; *Была Россия царская – стала пролетарская* (Byla Rossiya tsarskaya- stala proletarskaya/ *Önceden Çarlık idi Rusya- şimdi oldu Proletarya*) atasözünde devrimin getirdiği sosyal ve siyasal değişim ifade edilir ve proletarya yüceltilir.

b. Devrim öncesi atasözlerinde bulunmayan bazı sözcüklerin *Sovyet sözde* atasözlerinde bulunması. Örneğin, *колхоз* (kolhoz), *коммунист* (komünist), *норма* (norm), *партия* (parti), *план* (plan), *революция* (devrim), *спорт* (spor), *танк* (tank), *трактор* (traktör), *фашизм* (faşizm), *электричество* (elektrik), *самолет* (uçak), *агроном* (tarım uzmanı) vb. sözcükler Sovyet döneminde ortaya çıkan kavramları, olayları, nesnelere ifade eder ve yeni atasözlerinde yer alırlar. Örneğin, *Жди не дождя и грома, а жди агронома* (Jdi ne dojdya i groma, a jdi agronoma/ *Yağmuru ve gök gürültüsünü değil, tarım uzmanını bekle*), *Чем лучше авиация, тем сильнее нация* (Chem luchshe aviatsiya, tem sil'nee natsia/ *Güçlü hava kuvvetleri, güçlü ulus*), *У хорошего пилота не бывает плохого самолета* (U horoshego pilota ne byvaet plohogo samoleta/ *İyi pilotun kötü uçağı olmaz*). Verilen örneklerde Sovyet dönemine özgü *агроном*, *авиация*, *пилот*, *самолет* gibi sözcükler yer almıştır.

c. Devrim öncesi atasözlerinde yer alan geleneksel konuların yeni Sovyet içeriklerle birleştirilerek tek bir atasözü biçiminde yansıtılması. Örneğin, *За богом пойдешь – ничего не найдешь* (Za bogom poydyosh'- niçevo ne naydyosh'/*Allahın izinde gidersen- hiçbir şey elde edemezsin* vb.). Örnek olarak verilen atasözünün ilk kısmı devrim öncesi Rus atasözünün bir bölümüdür, ikinci kısmı ise Sovyet içeriğine uygun bir şekilde tamamlanmış ve iktidarın dine ve kiliseye karşı olumsuz tutumunu ifade etmektedir.

d. Devrim öncesi var olan bazı geleneksel kavramların yeni Sovyet gerçekliğinde yer almadığı varsayımının bulunması. Örneğin Sovyet döneminde çıkarılan derleme sözlüklerinde *зenginlik*, *fakirlik* gibi kavramları içeren atasözlerinin karşısında bunların eski, devrim öncesine ait oldukları notu yer almaktadır. Olumsuzlukların eski döneme özgü olduklarını vurgulamak amacıyla yapılan bu tür uygulama örneklerine A. Jigulev'in (1963; 1965) derlediği *Без бога шире дорога. Атеистические пословицы и поговорки* (*Bez boga shire doroga. Ateisticheskiye poslovitsiy i pogovorki*) ve *Русские народные пословицы и поговорки* (*Russkiye narodniye poslovitsiy i pogovorki*) sözlüklerde sıkça rastlanmaktadır.

Devrim sonrası ortaya çıkan ve yaygınlaşan atasözleri, Lenin, vatan, komünist parti, kahraman Sovyet ordusu, kolhoz hayatı, barış, halklar arası kardeşlik vb. hakkındadır. Birçok Sovyet atasözü kolektifin gücü, disiplin ve özen gibi, Sovyet insanında olması gereken iyi özelliklere ilişkin yargılar içerir. Derleme kitaplarına dahil edilen atasözleri, Sovyet insanının hayatındaki ve bilincindeki değişimleri yansıtır (Jigulev, 1965, s. 6-7). Jigulev'in sözlüklerindeki birçok atasözü slogan özellikleri, din karşıtıdır ve ideolojik kesinlik taşımaktadır. Örneğin, *Бога забыли –лучше зажили* (Boga zabilyi – luchshe zajili/*Allahı unuttuk - daha iyi yaşamaya başladık*) (Jigulev, 1963, s.14) atasözünde din karşıtı bir ifadeyle Allah'ın unutulmasının daha iyi bir yaşama yol açtığı vurgulanır.

Halk atasözleri olayların, olguların ve hayatın olumlu ve olumsuz yönlerini yansıtır, bu nedenle aralarında çelişkilere de rastlamak mümkündür. Oysa *Sovyet sözde* atasözleri din karşıtlığının dışında bir başka özelliğe de sahiptir. İktidarın talepleri doğrultusunda yazılan bu atasözleri birbirleriyle çelişmez, kuşkusuz, sorusuz ve ikilemsiz bir şekilde komünist ideolojisini yansıtır, sadece ve tek bir dünya görüşünü ifade eder ve bunun propagandasını yapar (Alefirenko & Semenenko, 2009, s. 307-308).

Sovyet sözde atasözlerinde kişi, zaman ve mekân gibi ögelerin genelleştirilmediği, ebedileştirildiği görölmektedir. Örneğin, *Ленинская правда светлее солнца* (Leninskaya pravda svetlee solntsa/*Lenin'in doğruları, güneşten daha aydınlıktır*) atasözünde Lenin'in fikirlerinin evrenselliği vurgulanır ve kendisi ideolojik bir sembol haline getirilmiştir. Geleneksel halk atasözlerinde kahraman figürünün öne çıkarılması daha önceleri görölmeyen bir durumdur. Oysa *Sovyet* atasözlerinde böyle bir duruma rastlanmaktadır. Örneğin, Aleksandr Tvardovskiy'in *Vasilij Tyorkin (Василий Тёркин)* bir diğer adıyla *Bir Savaşçı Hakkında Kitap (Книга про бойца)* adlı, dönem lirinin en önemli poeması (Yetkin, 2022, s. 117) kahramanından esinlenerek İkinci Dünya Savaşında savaşan Rus askerleri birçok atasözü yaratmışlardır. Zaman içerisinde *Tyorkin* halk kahramanı olarak algılanmaya başlamış, bu durum da propaganda işlerini yürüten yetkililer tarafından askerlerin moralini yüksek tutmak için kullanılmıştır (Alefirenko & Semenenko, 2009, s. 307-308).

Sovyet sözde atasözleri, Sovyetler Birliği'nin tarihini ve toplumsal değişimini anlatan bir tür küçük tarihsel belge niteliği taşırlar; İç savaş, İkinci Dünya Savaşı, toprak reformu, kolektif çiftliklerin kurulması, din karşıtı propaganda, bakir toprakların kolonizasyonu, işçilerin çalışma saatlerinin düzenlenmesi uygulamaları, uzaya uydu gönderme vb. konulara ilişkin bilgiler içerir, bazıları ise tamamen halk ürünüdür (Muschio, 2002, s.4).

Sovyet atasözlerinde anlama dayalı sanatlardan abartma ve mecaz-ı mürsel, söz sanatlarından tezat ve aliterasyon kullanımına sıkça rastlanmaktadır. Abartma kullanımına örnek, *Видна из Кремля вся советская земля* (Vidna iz Kremlya vsya sovetskaya zemlya/*Sovyet topraklarının tamamı Kremlin'den görünür*) atasözü gösterilebilir (Chlebda, 1994, s. 76). Bu ifadede abartma kullanılarak Sovyetler Birliği'nin egemenliği ve gücü vurgulanır, geniş coğrafyasının kontrolü ve gücü hakkında bir iddia dile getirilir.

Tezat kullanımına örnek, *Было время – любили гармониста, а теперь время настало – любят тракториста* (Bylo vremya – lyubili garmonista, a tepерь' vremya nastalo- lyubyat traktorista/*Bir zamanlar –armonikacı sevilirdi, zaman değişti- şimdi traktörcü seviliyor*) atasözleri gösterilebilir (Chlebda, 1994, s. 76). Bu ifadede tezat kullanılarak toplumun değerlerindeki değişim anlatılır, tarım ve sanayi gibi sektörlerdeki değişimin Sovyet toplumsal değerlerinin nasıl etkilediği vurgulanır.

6. *Sovyet sözde* atasözlerinin işlevsel özellikleri

Alefirenko ve Semenenko'ya (2009, s. 304-305) göre *Sovyet sözde* atasözleri işlevsel özellikleri açısından incelendiğinde, *gerçek* Rus atasözlerinin aksine propaganda gücüne sahiptir ve belirgin bir şekilde slogan özellikleri taşımaktadır, din karşıtı ve yeni siyasi sistemin lehine propaganda olmak üzere iki amaca hizmet etmişlerdir. Halk ürünü olan atasözleri eğitim amaçlı öğütler ve ikna ögeleri içerir, ancak katı ve açık bir şekilde davranış kuralları belirtmez, bakış açısı değiştirmeye zorlamaz. Oysa Sovyet dönemi atasözlerinde doğrusal slogan özelliği ve kesin ideolojik yargı ön plandadır. Uygun bir şekilde seçilen ve kullanılan atasözleri söylemi daha canlı, ikna edici ve gerekçeli, düşünceleri de daha açık bir şekilde algılanır kılmaktadır. Bu nedenle birçok yazar, düşünür ve eleştirmen tarafından kullanılmışlardır (Jigulev, 1965, s.9).

Gerçek atasözleriyle *Sovyet sözde* atasözleri arasında ideolojik anlatım tonu ve imgesel planın varlığı konusunda farklar vardır. *Sovyet* atasözlerinde genellikle ideolojik mesajlar ve rejime övgüler öne çıkar, gerçek olanlar daha evrensel ve genel geçerli anlamlar taşır. Sovyet atasözlerinde eğretileme kullanımı nadiren görülürken büyük çoğunluğu tek düzlemlidir, bir diğer ifadeyle gerçek anlamlıdır ve doğrudan

doğruya emir veya yasak niteliğindedir. *Sözde* atasözlerinin genel bir geçerlilikleri yoktur, bunlar belirli somut olayları açıklamak ve onaylamak amacıyla kullanılır. Bu nedenle iki tür atasözünü, içerik ve kullanım amacı, ideolojik vurgu, ima ve imgelerin eksikliği ve kesin ifadelerin kullanımı açısından farklılık göstermektedir.

Sözde atasözleri, Sovyet döneminde ideolojik bir amacı gerçekleştirmek için kullanılan bir iletişim aracı olarak görülebilir, Sovyet iktidarının görüşlerini yaymak, halkı etkilemek ve toplumu belirli bir düşünce tarzına yönlendirmek amacıyla yaratılmış veya dönüştürülmüştür. Bunlar, gerçek olguları değil, yaratıcısının arzu ettiği ve görmek istediği şekilde ideolojik mesajları yansıtır. Atasözleri cephesinde gerçekleştirilen ideolojik savaş, Sovyet iktidarının halk adına konuşma gereksinimiyle bağlantılıdır (Alefirenko & Semenenko, 2009, s. 306-307).

5. Sonuç

Sovyet insan tipini oluşturma sürecinde yaratılan totaliter dilin, iletişim ve baskı aracı olarak ortaya çıktığı, merkezî dil politikasıyla sistemli bir şekilde düzenlendiği ve özel işlevler içeren repertuarına folklorun bir alt türü olan atasözlerinin de dahil edildiği görülmüştür. Halk edebiyatı ürünü olan Rus atasözlerinin dışında Sovyet döneminde yaratılan yeni atasözleriyle ideolojinin yayılmasının amaçlandığı, *Sovyet sözde* sıfatlarıyla tanımlanan bu atasözlerinin Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra dilbilimciler tarafından mercek altına alındığı ve incelendiği belirlenmiştir.

Alanda yapılan araştırmalardan yola çıkarak bu çalışmada dil, folklor ve ideoloji arasındaki ilişki, folklorun ve dilin siyasete alet edilmesi açısından dikkat çekici bir uygulama örneği olan *Sovyet sözde* atasözleri, ortaya çıkış nedenleri, yapısal, anlamsal ve işlevler özellikleri açısından incelenmiştir. Geleneksel Rus atasözleri ile biçimsel açıdan benzerlik gösterdikleri, ancak anlamsal açıdan *sözde* atasözlerinin gerekli olan tüm özelliklere sahip olmadıkları görülmüştür.

Anlamsal özellikleri açısından *sözde* atasözlerinde devrim öncesi ve Sovyet dönemindeki durumların karşılaştırılmasına; yeni dönemle birlikte ortaya çıkan kavramları, olayları, nesnelere ifade eden sözcüklerin kullanımına ve geleneksel konuların yeni Sovyet içeriklerle birleştirilmesine rastlanmıştır. *Sözde* atasözlerinde, devrim öncesine ait bazı geleneksel kavramların göz ardı edildiği; Lenin, vatan, komünist parti, kahraman Sovyet ordusu, kolhoz hayatı, barış, halklar arası kardeşlik vb. kavramların yer aldığı; kolektifin gücü, disiplin ve özen gibi, Sovyet insanında olması gereken iyi özellikler vb. konulara ilişkin yargıların bulunduğu; kişi, zaman ve mekân gibi öğelerin genelleştirilmediği görülmüştür.

Slogan özellikleri taşıyan *Sovyet sözde* atasözlerinde iktidar ideolojisinin yansıtıldığı, tek bir dünya görüşünün ifade edildiği ve bunun propagandasının yapıldığı; din karşıtı ve yeni siyasi sistemin lehine olmak üzere iki amaca hizmet edildiği göze çarpar. Bu atasözleri birçok açıdan eleştirilse de, içerdikleri kavramlar, konular ve sözcükler dikkate alındığında Sovyet dönemi gerçekliğine, tarihine ve diline ışık tutulabilir. Halkın ya da iktidarın dünya görüşü, komünist partinin vatanseverlik, kahramanlık, toplumsal emek, aile hayatı, değerler, ahlak, din vb. hakkındaki ideolojik görüşleri üzerine değerlendirme yapılabilir. Bu nedenle söz konusu atasözlerinin dilbilim, sosyoloji, etnografya, psikoloji, edebiyat bilimi, folklor, kültür tarihi vb. alanlarda yapılacak olan yeni araştırmalar için değerli dil malzemesi oluşturdukları söylenebilir.

Kaynakça

- Aksan, D. (1982). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim* (Cilt3) (1 b.). Ankara: TDK.
- Aksoy, Ö. A. (1993). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* (Cilt 1). İstanbul : İnkılap Kitabevi.
- Alefirenko, N. F., & Semenenko, N. N. (2009). *Frazeologiya i paremiologiya: Uchebnoe posobiye*. Moskva: Flinta-Nauka.
- Arhipova, A., & Neklyudov, S. (2013). Fol'klor i vlast' v "zakrytom obshtestve". *Russkiy politicheskiy fol'klor. İssledovaniya i publikatsii*. (Ed. A. Panchenko). Moskva: Novoe izdatel'stvo, 31-74.
- Bahtin, V. S. (1979). Fol'klor podlinny ili mnimiy? *Literaturnaya gazeta*. 21 fevralya, s. 6.
- Bogdanov, K. A. (2009). *Vox populi: Fol'klorniy janrıy sovetskoy kul'turıy*. Moskva: Novoe literaturnoe obozreniye.
- Chlebda, V.(1994). Poslovitsiy Sovetskogo naroda. Nabroski k budushtemu analizu. Berlin, *Rusistika*, ½, 74-84.<http://www.philology.ru/linguistics2/chlebda-94.htm>
- Dal' V. (1996). *Poslovitsiy russkogo naroda* (Cilt 1). SPb.: TOO Diamant.
- Geller, M.(1985).*Mashina i vintiki. İstoriya formirovaniya sovetskogo cheloveka*. London: Overseas Publications Interchange LTD.
- Gürsoy, Y. (2018). *Sovyet Dönemi Rus Edebiyatı (1953-1991)*. Iksad Publications.
- İvanova, T. G. (2002). O fol'klornoy i psevdofol'klornoy prirode sovetskogo eposa. *Rukopisi, katorıykh ne bylo. Poddelki v oblasti slavyanskogo fol'klora*(Der. A. Toporkov, T. G. İvanova, L. Lapteva, E. E. Levkievskaya). Moskva: Ladomir, 403-431.
- Jigulev, A. M.(1963). *Bez boga shire doroga. Ateisticheskiye poslovitsiy i pogovorki*. Moskva: GİPL
- Jigulev, A. M.(1965). *Russkiye narodniye poslovitsiy i pogovorki*. Moskva: Moskovskiy rabochiy.
- Jigulev, A. M., & Kuznetsov, N. P. (1974). *Za kray svoy na smert' stoy. Sbornik poslovits i pogovorok*. Moskva: Voenizdat.
- Kozlova, İ. (2010). Stalinskiye sokohy: totalitarnaya frazeologiya i sovetskiy fol'klor. *Antopologicheskiy forum*, 12, 1-10. http://anthropologie.kunstkamera.ru/files/pdf/012online/12_online_kozlova.pdf
- Kozlova, İ. V. (2011). İzuchenie sovetskogo epicheskogo fol'klora v postsoveckiy period. *Slavyanskaya tradicionnaya kul'tura i sovremenniy mir*. (Der. V. E. Dobrovol'skaya, A. B. İppolitova). Moskva: Centr kul'turnıykh strategiy i proektnogo upravleniya, 67-87.
- Kupina, N. (1995). *Totalitarniy yazıyk: slovar' i recheviye reaktsiyi*. Ekaterinburg, Perm': UGU.
- Miller Frank J. (2006). Stalinskiy fol'klor. (Çev. L. N. Vıysotskiy). SPb: İzdatel'stvo DNK.
- Mokiyenko, V. M., & Nikitina, T. G.(1998). *Tolkovniy slovar' yazıyka Sovdepıi*. Sankt-Peterburg: Folio-press.
- Muschio, C. (2002). *Anche il trattore ha il suo carattere: Proverbi communisti russi*. Stampa Alternativa. X/ I, Viterbo: Union Printing spa.
- Sirov, İ. M.(1985). *Russkiye posloviy bibleykog proishojdeniya*. Predislov. A. Rubinshteyna. Brüksel: Jizn' c bogom. (Odessa, 1897).
- Sokolov, Y. M. (2007). *Russkiy folklor: Uchebnoe posobie* (3. b). Moskva: İzdatel'stvo Moskovskogo universiteta.
- Yetkin, G. B., (2022). *Sovyet Edebiyatına II. Dünya Savaşı'nın Yansımaları*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Val'ter, H., & Mokiyenko, V. M. (2005). *Antiposlovitsiy russkogo naroda*. SPb: İzdatel'skiy Dom Neva.
- Zinoviev, A. (1985). *Homo Sovieticus*. London: Gollancz.